

Kırım Tatarlarının Ana Vatana Dönüşü ve Kültürel Canlanma Sürecinde Dil ve Eğitimi

Ayşegül AYDINGÜN*

Özet

Bu makale 1944 yılında ana vatanları Kırım'dan Orta Asya'ya sürülen ve vatana dönme haklarını ancak 1989 yılında elde eden Kırım Tatarları örneğinde etnik / milli kimlik- dil ilişkisini incelemektedir. Kırım'da gerçekleştirilen saha araştırması verilerine dayanan makalenin temel iddiası, dil-etnik / milli kimlik ilişkisinin, dilin sembolik ve etkileşimsel boyutlarının; kimliğin ise etnik /milli ve kültürel boyutlarının birbirinden ayrılması halinde anlaşılabilirliğidir. Ayrıca, makalede, vatana dönüş sonrasında başlayan kültürel canlanma sürecinde Milli Mekteplerin rolü üzerinde durulmakta ve Gaspıralı dönemi ile söz konusu olan koşulluklar vurgulanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dil, Etnisite, Kültürel Kimlik, Etnik Kimlik, Milli Kimlik, Kırım Tatarları

Abstract

This article discusses the relationship between ethnic / national identity and language in the case of the Crimean Tatars who were deported from their homeland in 1944 and who obtained the right of return only in 1989. The main argument of this article based on the data of the field-work carried out in Crimea, is that the relationship between language and ethnic/national identity can be best understood if the symbolic and communicative dimensions of language, and the ethnic/national and cultural dimensions of identity are distinguished. Furthermore, the article analyses the role of National Schools within the cultural revival process following the return of the Crimean Tatars and emphasized the similarities with the period of Gasprinski.

Key Words: Language, Ethnicity, Cultural Identity, Ethnic Identity, National Identity, Crimean Tatars

¹ Atatürk Kültür Merkezi (AKM)'nin desteklediği ve başkanlığını Prof. Dr. Ayşe Ayata'nın yaptığı "Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi Projesi" çerçevesinde Kırım Tatar kimliği ve kültürü üzerine Kırım'da Aralık 2001 ve Nisan 2002 tarihlerinde iki aşamalı olarak gerçekleştirilen saha araştırmasında Kırım Tatarları (74), Ruslar ve Ukrainlerle (26) toplam 100 derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.

* Yard. Doç. Dr. Ayşegül Aydingün, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü/Avrasya Çalışmaları

** Yurt dışındaki araştırmalarımın verdiği destekten dolayı Türkiye Bilimler Akademisine (TUBA) teşekkür ederim.

Giriş

Etnisite, kültür ve dil ilişkisi incelenirken dilin iletişimsel boyutunun sembolik boyutundan ayrılması büyük önem taşımaktadır. Dilin bu iki boyutunun Kırım Tatarları örneği çerçevesinde tartışılacağı bu makale, Kırım'ın çeşitli bölgelerinde Kırım Tatarları, Ruslar ve Ukrainerle yapılan derinlemesine mülakat verilerine dayanmaktadır.

Topluluklar yakın geçmişlerinde bir dil değişmesi yaşamışlarsa, diğer bir ifade ile, ana dil iletişim aracı olma özelliğini tamamıyla veya kısmen yitirdiyse, bu, ana dilin sembolik değerinin yok olduğu anlamına gelmez (Edwards, 1985:110). Aynı şekilde, kültürel değişim, örneğin belirli geleneklerin yok olması ve melez bir kültürün oluşması, her durumda etnik ve milli kimliğin yok olduğu anlamını taşımaz.² Burada asıl olan grubun sınırlarıdır; yani, her ne kadar, bir topluluğun kültürel özellikleri zayıflamış ya da yok olmuşsa (burada kültür, bağdaştırıcı yaklaşım benimsenerek bilişsel, davranışsal ve maddi boyutları içeren üç boyutlu bir olgu olarak tanımlanmaktadır) veya ana dil kaybı olmuşsa (dil de kültürün önemli bir unsuru olarak tanımlanmaktadır) da, bir grup olma bilinci devam edebilir ve grup kendisini, kendisinden farklı olduğunu düşündüğü gruplardan ayırarak, kültürün içeriğinden bağımsız bir şekilde sembolik olarak inşa edebilir (Cohen, 1985). Önemli olan, Barth'ın da dediği gibi, sınırların kendisidir; sınırların içindeki kültürün içeriği değil (Barth, 1969:15). Bir başka anlatımla, bir grubun üyeleri kendi kültürlerine ve onun bir parçası olan ana dillerine nostaljik bir yakınlık hissedebilir; gündelik yaşamlarında yaşamaksızın onlardan gurur duyabilir ve onları sevebilir. Bu, Gans'ın deyişiyle, ayrı bir *ruh hali'dir* ve sembolik etnisite kavramı ile tanımlanır (Gans, 1979). Burada benimsenen görüş, sembolik etnik kimliğin, bir grubun sınırlarını belirlemede yeterli olacaktır.

² Bu makalede, etnik kimlik, milli kimlik ve kültürel kimlik farklı kimlikler olarak ele alınmakla birlikte aralarında yakın bir ilişki olduğu görüşü kabul edilmektedir. Klasik batı literatüründe uzun süre etnik ve milli kimlik farklı kavramlar olarak tanımlanırken, etnik kimlik ve kültürel kimlik eş anlamlı olarak kullanılmıştır (Hobsbawm, 1983; Gellner, 1983). Ancak bu yaklaşım bir süredir bu makalede benimsenen inşacı yaklaşımın tarafından eleştirilmiştir. Buna göre, etnik ve milli kimliğin sınırlarının her durumda kültürel sınırlara tabi olarak çizilmediği görüşü benimsenmekte ve etnik ve milli kimlik arasında bir süreklilik olabileceği görüşü savunulmaktadır (Cornell ve Hartman, 1998; Smith, 1991; 1993; Barth, 1969; Nagel, 1994). Ancak her ne kadar, etnik ve milli kimliği kültürel kimlikle eşitlemek mümkün değilse de, kültürün yeniden inşasının genellikle etnik grubun veya milletin varlığını mümkün kılacak malzemeyi sağladığını belirtmek gerekir. Diğer taraftan, Smith'in de belirttiği gibi, farklı kimlikler olarak kabul edilmekle birlikte, etnik kimlik ve milli kimlik, birbirinden tamamıyla bağımsız olgular olarak ele alınmamakta; belirli koşulların oluşması halinde etnik kimliğin milli kimliğe dönüştüğü görüşü benimsenmektedir. Milli kimlik ve etnik kimlik ilişkisine baktığımızda, milli kimliğin etnik kimlikle iç içe olduğu, hatta ondan doğduğu veya etnik malzemeleri kullanarak oluştuğu söylenebilir. Zaten, milli kimliğin ve milliyetçiliğin etnik duyguyla ortak birçok noktası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda, etnik kimliği, milli kimlikten veya etnik duyguyu milliyetçilikten ayırmanın çok kolay olmadığı söylenebilir (Smith, 1981: 85). Dolayısıyla, milli kimliğin ulus devlet olma haliyle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz, ancak bu durum bazı grupların, bir devletleri olmasa bile ve bu nedenle, başkaları tarafından bir etnik grup olarak tanımlansalar bile, milli bir bilince ve kimliğe sahip olmalarına ve kendilerini bir millet olarak tanımlamalarına bir engel teşkil etmez. Kırım Tatarları örneği, inşacı teorik yaklaşımı destekleyen bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fishman'a göre, demokratik olsun veya olmasın, devletler azınlıkların dillerini yıpratır ve hatta yok edebilirler. Böylece, grup üyeleri diğer dili öğrenir ve onu grup içinde de konuşabilirler. İşte, bu, kuşaklar arası ana dil sürekliliğinin sonunun başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Kuşaklar arası kültürel sürekliliğin büyük ölçüde kuşaklar arası ana dil sürekliliğine bağlı olduğu görüşü benimsenecek olursa (Fishman, 1989:224-225), bu durumda kültürel kimliğin de tehdit altında olduğunu kabul etmek gerekir. Zaten bu nedenle, birçok durumda bireyin kültürel kimliğine olan sadakatinin ana dil bilgisiyle değerlendirilmesi söz konusu olabilmekte; ana dil, etnisite, kültür ve kimlik aynı şeylermiş gibi değerlendirilmektedir (Fishman, 1991:36). Dolayısıyla, ana dil kaybı grubun aydınları tarafından kimliğin yok olması yolunda önemli bir adım olarak görülür. Kültürel kimlik ve etnik kimliği aynı şeylermiş gibi değerlendiren ve dil kaybının kimliğin sürekliliğini tehdit ettiğini düşünen aydınlar kültürlerini canlandırma yolunu seçerler. Bu durumda kültürel yeniden inşa, tarihsel bazı kurumların ve kültürel pratiklerin canlandırılması ve buna günün kültürünü içeren yeni kültürel unsurların eklenmesi sonucunda gerçekleşir. Örneğin, ana dilin canlandırılmaya ve yaygınlaştırılmaya çalışılması en sık rastlanan kültürel canlanma örneklerinden biridir (Nagel, 1994:162). Tarihin ve dinin veya geleneklerin ve adetlerin canlandırılması da yine aynı çerçevede değerlendirilebilir. Kültürel yeniden inşanın etnik grup kimliğinin sınırlarının içini doldurmada önemli bir etkisi vardır. Ancak, yeniden inşa edilen kültürün orijinalinden farklı olacağı gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir (Hobsbawm, 1983). Bu bağlamda, kültür değişmez değildir ve subjektif olarak tanımlanmalıdır. Grup kimliğini korumaya yönelik yürütülen kültürel canlanma projeleri, aslında grup kimliğinin sınırlarını belirlemekten çok kültürün içeriğini belirlemeye yöneliktir. Bu nedenle, yukarıda belirtilenlerin ışığında etnik kimliğin kültürel kimlikten ayrılması gerektiği görüşü benimsenmektedir.

Kültürün temel unsurlarından biri olan dili ele aldığımızda, ana dil kaybı birçok durumda önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ana dil kaybının nedenleri çok çeşitli olabilir. Temel nedenler arasında, kültürler arası etkileşim ve bu süreçte rol oynayan ana aktörlerden biri olan devletin izlediği dil ve kültür politikaları başta gelmektedir. Farklı topluluklar arasındaki güçlü etkileşim süreçleri ve radikal politika değişikliklerinin gerçekleşmesi, kuşaklar arası ana dil sürekliliğini kesintiye uğratan en önemli nedenlerdir. Bu makalede incelenecek olan Kırım Tatarları, yukarıda savunulan yaklaşıma iyi bir örnek oluşturmaktadır.

1. Kırım Tatarlarında Dil

Sovyetler Birliği örneğinde, dilin toplulukları sınıflandırmada temel bir araç olarak kullanıldığını; ancak, var olan her dilin var olmaya devam etmesinin Sovyet rejimi tarafından istenmediğini (Tishkov,1997:84-87; Hirsch, 1997), dolayısıyla onun var olması-

nı sağlayacak mekanizmaların - ki, en temel mekanizma her grubun kendi ana dilinde eğitimidir - geliştirilmediğini görmekteyiz. Devletin bir dilde eğitime olanak tanımaması, öncelikle o dilin yazılan ve okunan bir dil olmasını engeller ve yazılı dili büyük tahribata uğratar. Sonuçta dil, sadece sözlü olarak kullanılabilen ve özel alana itilmiş bir dil olarak var olma mücadelesi vermeye başlar. Kırım Tatarları örneğinde de bu şekilde olmuştur. Kırım Tatarcası³ bir dil olarak resmen tanınmamış, dolayısıyla bu dilde eğitim Sovyet dönemi boyunca yapılamamıştır.

Sovyet rejiminin ayrımcı politikalarına maruz kalan ve 1944 yılında Kırım'dan Orta Asya ve Sibirya'ya sürülen Kırım Tatarları, vatanlarına dönebilme hakkını ancak 1989 yılında elde etmişler ve bu tarihten itibaren kitleler halinde Kırım'a dönmeye başlamışlardır. Kırım Tatarları, sürgün yılları boyunca Sovyet rejiminin politikaları nedeniyle birçok halkla bir arada yaşamak zorunda bırakılarak asimile olmaları beklenmiştir. Sovyet rejimi tarafından bir milliyet olarak kabul edilmemeleri, kültürlerinin ve dillerinin resmen yok sayılması nedeniyle, Kırım Tatar kültürü ve dili tahrip edilmeye çalışılmış ve bu bir ölçüde başarıya ulaşılmıştır. Kırım Tatarları, Orta Asya'da sürgün dönemi boyunca rejimin bütün engellemelerine ve yasaklarına rağmen kültürlerinin çeşitli unsurlarını yaşatmaya çalışmışlar; ancak, ana dillerinde eğitim hakkına sahip olmamaları nedeniyle, Kırım Tatarcası gelişmemiş; yazılı dil büyük darbe almış; dil, sadece aile içinde sözlü kullanım ve sınırlı bir kelime dağarcığı ile var olma mücadelesi vermiş; ileti-şimsel açıdan önemli bir zarar görmüş ve genç kuşaklar giderek ana dillerini konuşamaz hale gelmişlerdir. Dil kaybı, Kırım Tatarlarının dağınık bir şekilde yaşadıkları ve Rus nüfus ile daha fazla etkileşim içinde oldukları kentlerde daha fazla olmuş; grubun daha kapalı olarak yaşadığı köylerde ise, bir ölçüde sözlü olarak korunabilmiştir. Aile içinde Kırım Tatarcasının konuşulması, daha çok ailenin yaşlı bireylerinin hayatta olduğu ve genç kuşakla birlikte oturulması halinde söz konusu olmakta; ancak, buna rağmen birçok durumda genç kuşaklar ana dillerini anlamakta, fakat konuşamamaktadırlar. Yetmiş dört yaşında bir Kırım Tatarı, *evde hangi dilde konuşuyorsunuz* sorusuna şu şekilde yanıt vermiştir:

Ana unsurlarını Kıpçak lehçesinden alan Kırım Tatarcası zaman içinde-özellikle de Hanlık döneminde Osmanlı Devleti ile sürdürülen yakın ilişkiler sonucunda-değişmiş ve Oğuz lehçesi özelliklerini de taşımaya başlamıştır. Daha sonra, Rus yönetimi ve Sovyet döneminde Rusça kelime ve gramer kurallarından etkilenmiştir. Sürgün yıllarında ise Özbekçenin etkisi altında kalmıştır. Günümüz Kırım Tatarcasının üç şivesi vardır: Yalıboyu, Orta Yolak ve Çöl. Kırım'ın güneyinde konuşulan Yalıboyu şivesi, Osmanlı'nın etkisinin en fazla olduğu yer olması nedeniyle Türkiye Türkçesine en yakın şivedir ve kolaylıkla anlaşılabilir. Orta Yolak şivesi Bahçesaray civarında konuşulmaktadır. Oğuz ve Kıpçak lehçelerinin bir karışımı olduğu söylenebilir. Türkiye Türkçesi konuşanlar tarafından bazı güçlüklerle karşılaşılsa da anlaşılabilir. Çöl şivesi ise Kırım'ın kuzeyinde yaşayan Nogay-ların konuştuğu şivedir ve tamamıyla Kıpçak özelliklere sahiptir. Bu nedenle Kazakçaya yakındır ve Türkiye Türkçesinden farklıdır. Sözü edilen üç şiveden anlaşılması en zor olanıdır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.vatankirim.net/tatarca.asp> ve Williams, 2001:339.

"Evde kendi dilimizde konuşuyoruz ama çocuklar Rusça konuşuyor. Ben toruna Kırım Tatarcasında soru soruyorum ama cevap Rusça... Ben onlarla ana dilde konuşuyorum, onlar benimle Rusça. Bazen onları zorluyorum... Ben Rusça iyi anlamıyorum, diyorum..."

Aşağıdaki iki farklı alıntı, Sovyet döneminin dil politikası ve sonuçları açısından önemli birer örnek oluşturmaktadır.

"Şehirlerde Ruslar çoğunluk olduğu için biz Kırım Tatarları kendi ana dilimizi pek konuşamıyorduk. Ayrıca, Kırım Tatarcası resmi olarak tanınan bir dil değildi. Resmi yerlerde Kırım Tatarcası konuşmak veya yetkili kişilerin Kırım Tatarcası konuşması sıkıntı yaratıyordu. Köylerde ise (Özbekistan) Rusça'dan ziyade Özbekçe konuşuluyordu ve bizim dilimiz Özbekçe'ye yakın olduğu için köylerde yaşayan Kırım Tatarları dillerini konuşabiliyorlardı. Kırım Tatarları ve Özbekler birbirlerini anlayabiliyorlardı. Onun için köylerde Kırım Tatarcast korundu."

Evde hangi dilde konuşuyorsunuz, sorusuna bir Kırım Tatarı şu şekilde yanıt verdi: "Benim teyzemin bir kızı var. Teyzem evde hep Kırım Tatarcası konuştuğu için kızı Rusça bilmiyordu. Sonra kızı kreşe gitti ve orada psikolojik sorunlar yaşadı. Sebebi de Rusça bilmemesi ve o kreşte sadece Rusça konuşulması idi. Kız iletişim kuramayınca bunalıma girdi. Böyle sorunlar yaşamayalım diye annemler bizi okula vermeden önce Rusça öğrettiler. Büyük şehirlerde Kırım Tatarı olup da ilk olarak ana dilini öğrenen çocuk sayısı çok azdı".

Bu alıntılar, dilin iletişimsel açıdan önemli bir tahribata uğradığını göstermektedir. Ancak, önemli olan, daha önce de belirtildiği gibi, kültürün ve onun önemli bir unsuru olan dilin ne ölçüde korunduğundan ya da başka kültürlerden veya dillerden ne kadar etkilendiğinden çok, grubun kendisini kendisinden farklı gördüğü gruplardan ayırmak üzere çizdiği sınırlardır. Yapılan saha araştırması, dilin iletişimsel boyutundaki kayba rağmen, Kırım Tatarlarının etnik kimlik sınırlarının sağlam olduğunu göstermiştir. Sovyet rejiminin ayrımcı politikaları, her ne kadar, başta dil olmak üzere Kırım Tatar kültürünün içeriğine zarar vermişse de, paradoksal görünmekle birlikte bu ayrımcılığa bir tepki olarak grup sınırlarının güçlenmesini sağlamıştır. Bunun en önemli göstergelerinden biri, grubun kapalı bir grup olarak yaşadığını gösteren, dolayısıyla grup kimliğinin sınırlarının keskinliğine işaret eden ve son derece yaygın olan grup içi evliliğidir.

Kırım Tatar kültürel kimliğinin önemli unsurlarından biri olan dilin, vatana dönüş sonrasında kültürün içeriğine yönelik canlandırma çabaları kapsamında canlandırılması ve yaygınlaştırılması çerçevesinde eğitimin (Milli Mekteplerin) oynadığı rol son derece önemlidir. Dil, Kırım Tatarları için tarihleri boyunca kimliklerinin ayrımcı bir özelliği olmuş; Kırım'ın Rus İmparatorluğu tarafından işgalinden itibaren, özellikle de Sovyet

rejimi boyunca, Kırım Tatar kimliğinin temel bir unsuru olmaya devam etmiştir. Ancak, iletişimsel düzeydeki dil kaybı, dile atfedilen sembolik önemin ve ona duyulan bağlılığın ve sevginin kaybı anlamına hiçbir zaman gelmemiştir.

Kırım'a dönmek, Kırım Tatarlarının sürgün yılları boyunca mitleştirdikleri ana vatanlarına kavuşmak, birçok Kırım Tatarı tarafından 'mutlu bir son' olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, birçok Kırım Tatarına, özellikle de Kırım Tatar Milli Hareketinin önde gelen isimleri ve aydınlarına göre, sürgün yılları boyunca büyük bir titizlikle korunan etnik sınırların gevşemesine neden olmuştur. Onlara göre, sürgün yılları boyunca hem ayrımcı devlet politikaları, hem de farklı kültürlerle etkileşim nedeniyle hırpalanmış ama belli bir ölçüde korunmuş Kırım Tatar kültürü ve onun önemli bir unsuru olan dil, vatana dönmenin sevinci ve rehaveti içinde kayba uğramaya daha müsait bir hal almıştır. Bir Kırım Tatarı şöyle diyor:

"Kırım'a geldikten sonra gençler de yaşlılar da daha fazla Rusça konuşmaya başladılar. Burada Ruslar çok, Özbekistan gibi değil. İşte bizim kendi dilimize en büyük zararlardan birisi bu. Böyle devam ederse gelecekte gençlerimiz ana dilini kaybeder. Bir millet ana dilini kaybederse bu dünyadan yok olur. Ama biz kendi devletimizi kurmak istiyoruz. Çocuklarımız kendi dilini bilmezse bizim devletimizin dili ne olacak? Rusça mı? Rusça bizim milli dilimiz değil ki..."

Mülakatlar sırasında birçok Kırım Tatar aydını, Rusçanın kendilerine dayatılmasını tarihlerine ve kimliklerinin her boyutuna yönelik bir saldırı olarak algılamış; Rusçanın Kırım Tatarları tarafından benimsenmesini bir anlamda ruhlarının bir istilası ve fethi olarak değerlendirmişlerdir. Bu düşünceleri paylaşan aydınlar, Kırım'a döndükten sonra Rus kültürü ile Orta Asya'da olduğundan daha fazla etkileşime girilmesinin verdiği endişeyle kültürel canlanmanın gerekliliğine inanmış ve bu yönde toplumlarını ikna etme çabasına girmişlerdir. Bu bağlamda, kültürel canlanmanın en önemli araçlarından birinin dil olduğu görüşü benimsenmiş ve ana dilin canlandırılması girişimleri ivedilikle başlatılmıştır.

Ana dilin canlandırılmasının önemini vurgulayan ve bu canlanmayı grubun var olabilmesi için bir zorunluluk olarak gören Kırım Tatarı aydınlar, adeta dil felsefecisi Humboldt'un görüşlerini benimseyerek, her ulusal dilin kendine özgü bir ruhu olduğuna inanmakta ve ana dilin bir anlamda ulusun ruhunun bir dış görünüşü olduğu görüşünü benimsemektedirler. Bu aydınlar için kültür, Humboldt'un ifade ettiği gibi, ne dilden bağımsız bir şeydir, ne de dili kültürün dışında görmek mümkündür. Onlara göre, dilden, o dili konuşan ulusun karakterini, kültürünü ve dünya görüşünü anlamak mümkündür. Dil, hem kültürü etkilemekte, hem de kültürden etkilenmektedir (Akarsu, 1984:81). Dolayısıyla, dilin ölümü, bu aydınlar tarafından ulusal ve kültürel kimliğin ölümü anlamı-

na gelmektedir. Bir topluluğun kültürünün en iyi ve doğal şekilde kendi dilinde ifade bulacağı ve en gelişmiş ve zengin dillerin bile başka kültürlerin değerlerini, düşüncelerini ve inceliklerini ifadede yetersiz kalabileceği görüşü doğrudur (Fishman, 1989:470-471). Dil kaybının kültürel kimliği tahribata uğratacağı görüşüne katılmakla birlikte, kültüründen kopmuş bir topluluğun etnik grup sınırlarını sembolik bir şekilde koruyabileceği görüşünü savunmak gerektiğini yinelemek isterim.

Mülakatlarda birçok Kırım Tatarı, ana dil sevgisini vatan sevgisi ile eşdeğer tuttuklarını ifade etmişlerdir. Onlara göre kimlik, kültür ve vatanın sürekliliği dilin varlığını korumasına bağlıdır. Ana dil ve onun kimlikle olan yakın ilişkisine olan inanç, Kırım Tatar ata sözleri, edebiyatı ve şiirinde yaygın bir şekilde yer almaktadır. Ünlü Kırım Tatar şairi Bekir Sıtkı Çobanzade'nin Kırım Tatar edebiyatında önemli yeri olan şiirlerinden *Tuvgan Til*- Ana dil adlı şiiri buna güzel bir örnek oluşturmaktadır.

TUVGAN TİL⁴

Seni men Kırım'da, Kazan'da taptım,
Cüregim kaynagan, taşganda taptım...
Cad elde mugayıp, açınıp cürgende,
Ümüdüm, hayalim şay ttsttp cürgende,
Moynona sarıldım dertimni ayıp,
Bir güzel sözünmen özüme kayıp..
Cırların bolmasa, manen bolmasa
'Curd' degen sözünmen cürek tolmasa
Ah nasıl cürermen gurbet yaklarda,
Tanışsız, bilişsiz yad sokaklarda?
Bilmiyemen Türük mü Tatar mı adın?
Bek yaman tatlısın, Tanrıdan tadın..
Türük de Tatar da senin sözlerin,
İkisi iki çift munlu közlerin..
Viyana önünde, Kazak içinde
Barabar cırladık Hindlerde, Cinde..
Anlasın bir seni düşman da süyer,
Bir canık sözünmen cüregi iyer..
tstiyemen özünnü her yakta körmek,
Her yerde inciden destanlar örmek..
Kuşlarga, kaşgırğa üyretsem seni,
Sen bolsan öksünün könülden süygeni..

ANADİL

Seni ben Kırım'da, Kazan'da buldum
Kalbim kaynarken, taşarken buldum...
Yad elde üzülüp, acıyla yürürken,
Ümidim, hayalim yıkılıp çürürken,
Boynunna sarıldım dertimi söyleyip,
Bir güzel sözünle kendime gelip
Türkülerin olmasa, manin olmasa
'Yurt' denen sözünle yürek dolmasa
Ah nasıl yürürüm gurbet ellerde,
Tanıdık, bildiksiz yad yad sokaklarda?
Bilmiyorum Türk müdür Tatar mı adın?
Pek de çok tatlısın, Tanrıdan tadın
Türk de Tatarda senin gözlerin,
İkisi iki çift mahzun gözlerin..
Viyana önünde, Kazak içinde
Beraber türkü söyledik Hind'lerde Çin'de..
Anlasa bir seni, düşmanda sever,
Bir yanık sözünle kalbi yumuşar..
İstiyorum seni her yanda görmek,
Her yerde inciden destanlar örmek..
Kuşlara, kurtlara öğretsem seni,
Sen olsan öksüzün kalpten sevdiği

⁴Şiiri ve çevirisini sağlayan Doç.Dr.Hakan Kırımlı'ya teşekkür ederim.

Camige, mihragba, sarayga kirsen,
Denizler çöllernin çetine ersen..
Seninmen düşmanga yarlıglar yazsam,
Karuvlu sözünmen könlünü kazsam..
Kabrimde melekler sorgu sorasa,
Azrail tilimni bin kere torasa,
"Öz tuvgan tilimde ayt mağa!" dermen
Öz yuvgan tilimde cırlab ölermen..
Könlümnü kaygılar kemirip turganda,
Halkımni tınışsız yıldızı urganda,
Tuvgan til, başkası aklıma kelmii..
Bir büyük sımmsın düşmanlar bilmiy..
Budapeşte, 1.6.1918

Camiye, mihraba, saraya girsen,
Denizler çöllernin hududuna ersen..
Seninle düşmana fermanlar yazsam,
Kuvvetli sözünle gönlünü kazsam..
Kabrimde melekler sualler sorsa,
Azrail dilimi bin kere düğümlerse,
"Kendi ana dilimde söyle bana!" derim,
Kendi ana dilimdeki şarkıyla ölürüm..
Gönlümü kaygılar kemirip dururken.
Halkımı soluksuz (?) yıldızı vurduğunda,
"Ana dil", başkası aklıma gelmiyor,
Bir büyük sımmsın, düşmanlar bilmiyor..
Budapeşte, 1.6.1918

2.Kırım'da Eğitim Sorunu ve Milli Mektepler

Sürgünde yaşarken kültürel sınırların korumak için büyük çaba harcayan Kırım Tatarları, aynı şekilde ana dillerini korumak için de büyük çaba harcamışlarsa da, dil kaybının önüne geçmek, bazı adet ve geleneklerin ve grup sınırlarının korunmasından daha zor olmuştur. Ana dil kaybını kültür ve kimlik kaybı olarak değerlendiren Kırım Tatar aydınları için dilin sembolik ve iletişimsel boyutlarının birbirinden ayrılması anlamlı değildir. Onlar için, vatana dönüş sonrasında söz konusu olan kültürel canlanma sürecinin en önemli sorunlarından biri eğitim sorunudur. Vatana dönüşle birlikte gündeme gelen ana dilde eğitim, Kırım Tatar aydınları tarafından sadece bir dil sorunu olarak değil, aynı zamanda bir kültür sorunu olarak titizlikle tanımlanmış ve bu yaklaşımla Milli Mekteplerin açılması süreci başlamıştır. Hemen belirtmek gerekir ki, Milli Mekteplerdeki eğitim Ukrayna Milli Eğitim Bakanlığı müfredatı çerçevesinde Rusça olarak yapılmakta, sadece bazı dersler Kırım Tatarcasında verilmektedir. Milli Mektepler, ana dilin, hiç olmazsa ilk aşamada ikinci bir dil olarak öğretildiği okullar olma özelliğini taşımaktadırlar. Bu anlamda Milli Mektepler, uzun vadede kuşaklar arası ana dil sürekliliğine hizmet edecektir. Birçok durumda sadece aile içinde ve sınırlı bir kelime dağarcığı ile konuşulan veya sadece ritüeller ve gelenekler bağlamında kullanılan ve belirli kalıplar çerçevesinde sınırlı kalan ana dil, Milli Mektepler aracılığı ile canlanma olanağı bulabilecektir.

Bir diğer önemli konu, ana dilde eğitim meselesinin kültürel bütünleşme/ kültürel otonomi ve siyasi bütünleşme/ siyasi ayrılıkçılık gibi karşıtlıkları gündeme taşınmasıdır. Bu nedenle. Milli Mektepler projesi Ukraynalılar⁵ ve Ruslar tarafından çok sıcak karşılan-

5 'Ukrain' ile kastedilen, etnik olarak Ukrain olanlardır. 'Ukraynalı' ise, Ukrayna'da yaşayan ve vatandaşlık bağı ile Ukrayna'ya bağlı olanları ifade etmektedir

mamaktadır. Yapılan mülakatlarda, her ne kadar, Kırım'da yaşayan Ruslar ve Ukrainerlerin birçoğu her milletin kendi dilini öğrenme hakkı olduğunu ifade etmişlerse de - ki, bu görüş Sovyet rejiminin kök salan politikalarından birinin, resmi olarak tanınan milliyetlerin kendi dilinde eğitim hakkına sahip oldukları düşüncesinin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir - önemli bir kısmı Milli Mekteplere sıcak bakmadıklarını; bu okulların halklar arasındaki farklılıkları derinleştirerek Kırım Tatar milliyetçiliğini körükleyeceği ve bunun toplumsal bütünleşmeye zarar vereceği görüşünü ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, çok etnili toplumlarda ortak bir dile olan gereksinimin altını çizmişlerdir. Sonuç olarak, mülakatlarda ortaya çıkan görüşe göre, ana dil eğitiminin Rus okullarında gerçekleşmesi olumlu; Milli Mekteplerde gerçekleşmesi ise, tereddütle karşılanmakta ve aynı toplumda yaşayacak çocukların birbirlerinden ayrılmaması gerektiği görüşü vurgulanmaktadır.

Belirtilen görüşler ve görüşler arası farklılıklar, aşağıdaki alıntılarda kendini göstermektedir:

"Rus okulları var, Ukrain okulları var, Tatar okulları da olabilir. Her milletin okulu olabilir."

"Her insan kendi dilinde eğitim hakkına sahip olmalı"

"Kim nerede okumak istiyorsa orada okusun. Ukrainler kendi milli okullarında okumak istiyorlar. Tatarlar da kendi milli okullarında okusunlar, eğer isterlerse Rus okullarında okusunlar.."

Karşı görüşler ise, şu şekilde dile getirilmiştir:

"Bence Ruslar ve Tatarlar arasında böyle bir ayırım yapılmamalıdır. Hepsi beraber okumalıdır."

"Köylerde küçücük okullar yapıyorlar. Çocukları ayırıyorlar. Bence onların aklı yok. Medeniyet onların yanından geçiyor. Böyle bir şey olur mu? 10-20 çocuğu alıp onlar için özel okullar açmak! Nasıl bir eğitim seviyesi söz konusu olabilir? Orası sadece milliyetçilerin yetiştirildiği bir yuva olabilir.. Bence büyük bir hata.. Tüm çocuklar beraber büyümeli. En azından çocuklar..."

Diğer taraftan, Milli Mekteplerin yeniliği ve devlet tarafından çok desteklenmediği düşüncesi, birçok Kırım Tatarının çocuklarına okul seçerken tereddüt etmelerine neden olmuş; sonuç olarak, bir kısım veli çocuklarının ana dillerini ve kültürlerini öğrenmeleri için onları Milli Mekteplere gönderirken, bir kısım veli ise, çocuklarının Rusça eğitim almalarının onlara daha iyi bir gelecek ve iş olanakları sağlayacağı düşüncesiyle, Rus okullarını tercih etmiştir. Görüşülen Kırım Tatarlarından biri, Milli Mektepler hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Şu an 46.000 Kırım Tatar çocuğu okuyor, sadece 5000 'i Milli Mekteplerde okuyor, kalanları Rus okullarındalar. Bu meseleyi bizim Kırım Tatarları pek

anlamıyorlar. 'Çocuğum okulu bitirdikten sonra hangi üniversiteye gidecek? Kırım Tatar üniversitesi var mı? Çocuğum cahil mi kalsın?' diyorlar. Rusça zaten hepsi biliyor. Milli Mektebe gidip Noman Çelebi Cihan, İsmail Gaspi-ralı, Çerkeş Ali'yi öğrenseler fena mı olur? Bütün bunları hangi okulda öğretirler? Rus okulunda mı? Hayır... Uşinski'nin şöyle bir sözü var: 'Çocuğu okutmak istersen kendi ana dilinde okut, büyüdükten sonra ne kadar vatansever maskesini taksa da, o okuduğu dilin halkına hizmet eder'.⁶

Bir diğer Kırım Tatarı, yukarıda belirtilenler çerçevesinde şunları söylüyor: "*Milli Mektebi bitirdikten sonra Ukrayna devletinde üniversiteye gitmek zor olacaktır. Çünkü, Ruslar bu okulları zayıf okullar olarak kabul ediyorlar*" diyor ve şöyle devam ediyor:

"Herkes düşünüyor şimdi çocuğu hangi okula vereceğim diye. Milli Mekteplerden mezun olanlara belirli haklar tanınmayacak diye korkuyorlar. Kimisi diyor, Tatar okuluna vereyim kendi adetlerini öğrensın, kendi dilini iyi öğrensın. Kimisi diyor, Rus dilinin geleceği var, Rus okullarına verelim".

Milli Mekteplerin açılmasının yerel otoriteler tarafından çok sıcak karşılanmadığı doğrudur. Örneğin, Akmescit'te yapılan görüşmelerin birinde Kırım Tatarı bir öğretmen, Milli Mekteplerin çok önemli sorunları olduğunu altını çizerek, bir Milli Mektep açmaya çalıştıklarını; ancak, para sıkıntılarını olduğunu, devletten yeterli destek alamadıklarını ve sonuçta Devlet Milliyetler Komitesi'nin (*Goskomnatz*) okulun açılmasına izin vermediğini belirtmiştir. Başka bir Kırım Tatarı görüşmeci ise, Milli Mektepler hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getiriyor:

"Milli Mekteplerde okuyan tanıdıklarım var. Orada eğitim iyi ama çok kaliteli değil. Kaliteli eğitim vermeyi çok istiyorlar ama problemler çok. Milli Eğitim Bakanlığında gelip çok hainlikler yapıyorlar. Hocalara kötü şeyler söylüyorlar. Bu okullarda eğitimin iyi olmasını istemiyorlar. İşte, en büyük problem bu".

Bahçesaray'lı bir diğer Kırım Tatarı görüşlerini şu kelimelerle ifade ediyor:

"Milli Mekteplerin açılması lazım. Yüksek okulların, liselerin açılması lazım, fakat açtırmıyorlar. Bir okul açıldı burada. Yillardır istemiştik. Mitingler, protestolar yaptık. Onun açılmasına yeni izin verdiler".

Görüşme yapılan Kırım Tatarlarının bir kısmı, fikir olarak Milli Mekteplerin açılmasını savunmakla birlikte halen açık olanlarda eğitim seviyesinin düşük olduğu ve birçok eksikliğin olduğunu ifade etmişler, özellikle de kitap eksikliğine dikkati çekmişlerdir. Diğer taraftan. Milli Mekteplerin ana dilin ve milli adetlerin öğrenilebilmesi için son de-

⁶ M.A. Hayruddinov ve S.M. Useynov'un yazdıktan Kırım Tatar Etiket (2001: 8) adlı kitapta da, milli eğitim üzerinde önemle durulmakta ve dil milli kültürün bir ifade aracı olarak tanımlanmaktadır. Bu eserde yazarlar, görüşülen Kırım Tatarı örneğinde olduğu gibi, Ukraynalı bir yazar olan Uşinski'ye referans vererek, eğitimin milli bir karakter taşıdığı tespitinden hareketle her milletin kendi milli okulu ve milli eğitim sistemi olması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar.

rece gerekli olduğu görüşü genel kabul görmektedir. Ayrıca, Milli Mekteplerin yanı sıra diğer okulların bir kısmında - okul çevrelerinde yaşayan Tatar nüfusa bağlı olarak - seçmeli dil dersi olarak Kırım Tatarcası alınabildiği de belirtilmiştir.

Görüşmeler sırasında bazı Kırım Tatarlarının dile getirdikleri bir görüş de, Milli Mekteplerin aslında adında ifade edildiği biçimiyle tam anlamıyla milli olmadığı, çünkü tedrisatın temelde Rusça olduğu, sadece bazı derslerin Kırım Tatarcasında yapıldığı, dolayısıyla Milli Mektep kavramının eğitimin ancak bütününün Kırım Tatarcasında olması halinde kullanılabilceği görüşüdür. Milli Mektep kavramının kullanılmasının doğruluğu tartışması bir tarafa bırakılacak olursa, bu okullarda sadece bazı derslerin Kırım Tatarcasında olduğu doğrudur. Ancak, Milli Mekteplerin Kırım Tatarları açısından, özellikle de bu okulların kurulması için çaba harcayanlar ve burada çalışanlar açısından, eğitim kadar terbiye kurumları olarak da değerlendirildiklerini belirtmek gerekir. Bu okullara emek verenler, bu okullarda Kırım Tatar çocuklarını bir araya getirmekle Milli Eğitim Bakanlığının programının yanı sıra Kırım Tatar kültür ve terbiyesini öğretmeyi hedeflemektedirler. Elbette ki, tümüyle Kırım Tatarcasında eğitim birçok Kırım Tatarının arzusu olmakla birlikte bunun önünde çeşitli yasal sorunlar, daha da önemlisi akademik engeller ve yetersizlikler vardır (akademik dil yetersizliği, ana dilde bilimsel okul materyali eksikliği, yetişmiş öğretmen eksikliği, vb.).

Kırım'daki Milli Mekteplerden birinin müdiresi, kendisiyle gerçekleştirilen görüşmede yukarıda ifade edilmeye çalışılan Milli Mekteplerin rolüne ilişkin önemli bir noktayı açıkça vurgulamıştır:

"Rus okuluna gidenlerin terbiyeleri başka oluyor. Mesela bir oğlan vardı, Rus okuluna gidiyordu, sonra annesi babası buraya kaydettirdiler. Ama baktık çocuğun gidişatı başka, buradaki çocukları da kendine uyduruyor, derste oturmuyor, laf dinlemiyor. Derse girmiyor, bizim çocukları yoldan çıkarıyor. Annesini babasını çağırдық. Onu okuldan almalarını söyledik. Ne de olsa burada Müslümanca terbiye var ve biz Milli Mekteplerde kendi örf ve adetlerimizi korumak istiyoruz. Biz bu oğlanla baş edemedik, baktık ki bizim çocukların terbiyesi bozuluyor dedik. Çocuğu gönderdik"

Okul müdiresi sözlerine şöyle devam ediyor:

"Burada ana dilimizi öğretmenin yanında milli ve dini bayramlarımızı kutlarız ve çocukları Müslüman terbiyesine göre, örf ve adetlerimize göre yetiştiririz".

Okul Müdiresi, okulda Milli Eğitim Bakanlığı'nın programını uyguladıklarını ve ders programlarını Bakanlığın onaylaması gerektiğini belirtmiştir. Kendisi, ayrıca ders programı hakkında bilgi vermiş; edebiyat dersinin Kırım Tatarcasında olduğunu; beden eğitimi, müzik gibi derslerde yine Kırım Tatarcasının kullanıldığını söylemiştir. Diğer dersler Rusça okutulmaktadır. Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı ders saatleri her sınıfta

farklı olmakla birlikte haftada üç ile altı saat arasında değişmekte; ilk sınıflarda daha çok olmak üzere okul müfredatında her şeye rağmen önemli bir yer tutmaktadır. Buna, yukarıda belirtilen diğer dersler, beden eğitimi ve müzik gibi dersler ve ayrıca etüt saatlerinde öğretmenlerin Kırım Tatarcası kullanma konusundaki gayretleri de eklendiğinde Milli Mekteplerin Kırım Tatar çocuklarının eğitimi açısından önemli bir rol üstlendiği söylenebilir.

Kırım Tatar Milli Meclisi üyesi ve aynı zamanda Eğitim ve Kültür İşleri Sorumlusunun vermiş olduğu bilgiler yukarıda vurgulanan hususlarla örtüşmektedir. Eğitim ve Kültür İşleri Sorumlusu, Milli Mekteplerin kurulma amaçlarını açıklarken iki temel neden üzerinde durmuştur: Ana dilin korunması ve okullar aracılığı ile Kırım Tatar örf ve adetlerini korumak ve gelişmesini sağlayacak bir ortam hazırlamak. Kendisi temel amaçlarını şu kelimelerle ifade etmiştir:

"Milli Mekteplerde bizim amacımız sadece dil öğretmek mi? Yoksa başka amaçlarımız var mı? Bence amacımız sadece dil öğretmek değil. Dil bir vasıta, bizim için. Asıl amacımız çocuklarımızı ayırıp bir okula sokmak ve o yerde istediğimiz şekilde bir terbiye vermek".

Gerek Milli Mektep Müdiresi, gerek Eğitim ve Kültür İşleri Sorumlusunun belirtmiş olduğu görüşler, aslında bu makalede savunulan görüşü doğrular niteliktedir; zira, onların Milli Mektepler aracılığı ile gerçekleştirmek istediklerinin Kırım Tatar toplumunun sosyal sınırlarını kuvvetlendirmek olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda kültürel unsurlar sadece birer araç olarak kullanılmaktadır.

Diğer taraftan, Eğitim ve Kültür İşleri Sorumlusunun vurguladığı önemli bir nokta, Milli Mekteplerin açılabilmesi için sadece devletle değil aynı zamanda kendi vatandaşları ile de mücadele etmek zorunda kalmış olmalarıdır. Milli Mekteplerin açılabilmesi için adımların atıldığı dönemde, konunun önemini kendi milletine anlatmanın güçlüğüne dikkati çekmiştir. Anne babalan, çocuklarının Tatar dili dersi alabilmeleri için dilekçe vermeye ikna etmeye çalıştıklarını; çünkü, Kırım Tatar dilinde ders, sınıf veya okul açmak için böyle bir talebin gerekliliğine işaret etmiştir. Bu talepler neticesinde ilk sınıfın sekiz öğrenci ile Eski Kırım şehrinde açıldığını söylemiştir. Bu çerçevede bir diğer zorluk ise, Kırım Tatar ailelerin çocuklarını Milli Mekteplere vermelerini engellemek için öğretmen ve kitap eksikliği gibi nedenler gösterilerek yapılan olumsuz propagandadır.

Devletin çıkardığı zorluklar konusunda Eğitim ve Kültür İşleri sorumlusu; Milli Mektepler için eski binaların tahsis edildiğini, genellikle eskiden çocuk yuvası olarak kullanılan binaların verildiğini ve bu binalarda spor salonu gibi olması gereken ek tesislerin bulunmadığını, sınıfların yeterince büyük olmadığını ve binaların bakımsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, devletin bu okulların onarım ve bakımı için ayırdığı bütçenin

kısıtlı olması nedeniyle çeşitli vakıflar ve dernekler kurarak, devletin verdiği kısıtlı bütçe dışında para kaynakları yaratabilmek için çalıştıklarını ifade etmiştir.

3. Gaspıralı'dan Günümüze Kırım Tatar Eğitim Reformu

1989'da Kırım Tatarlarının vatana dönme hakkını kazanması ve geri dönüşün özellikle de Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben artması sonucunda ortaya çıkan eğitim sorunu ve onu çözmeye yönelik girişimlerin, 19. yüzyılda Kırım'da eğitim alanında gerçekleştirilen reform girişimleri ve o dönemde karşılaşılan güçlüklerle benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Bu bağlamda, 19. yüzyılda Kırım'da gerçekleştirilen eğitim reformuna ana hatlarıyla da olsa değinmek, günümüz girişimlerini daha farklı bir gözle değerlendirmemizi sağlayacaktır.'

19. yüzyılda Rus İmparatorluğu hakimiyetinde yaşayan Müslüman halkların Batılı eğitim alan aydınları, kendi halklarını geri kalmışlıktan ve Rus esaretinden kurtarabilmek için büyük çaplı reformların yapılması gerektiğini görmüşlerdi. Bu dönemde Rusya Müslümanları, sadece Kur'an, namaz ve yazı eğitimini içeren dini bir eğitim alabiliyorlardı. Batılı eğitim almış bir Kırım Tatarı ve döneminin önde gelen bir aydını olarak halkını geri kalmışlıktan ve Rus esaretinden kurtarmanın yolunun kapsamlı bir eğitim reformu ile mümkün olabileceğini savunan İsmail Gaspıralı, ilk adımı 1884'te Bahçesa-ray'da açtığı mekteple atmıştır. Gaspıralı'nın geliştirdiği *Usul-i Cedit* adıyla bilinen ve bir döneme damgasını vuran bu eğitim sistemi, ana dil ve din eğitiminin yanı sıra aritmetik, tarih, coğrafya gibi derslerin yer aldığı bir eğitim programı öngören ve mektebe kayıtların, mektep, ders süresi ve sınavların bir düzene bağlandığı çağdaş bir eğitim modeliydi (Kırımlı, 1996:53-60; 2002:24-29). Sovyetler Birliği'nin dağılması ve vatana dönüşle birlikte ortaya çıkan eğitim sorunu ve Kırım Tatar aydınlarının eğitim konusuna yaklaşımları, Rus ve Rusça egemenliğine karşı bir tepki ve milli kimliği güçlendirme gibi hedefleri olması nedeniyle Gaspıralı dönemiyle benzerlik göstermektedir.

Tamamıyla Gaspıralı'nın kişisel çabaları ile 1884'ten itibaren açılmaya başlanan mekteplerin sayısının, zengin Müslümanların ve aydınların desteği ile 1914 yılında 5000'i bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Bu gelişmeler Müslüman halklarda milli bir uyanış başlatmış ve bu halkları birleştirici bir rol oynamıştır. Gaspıralı eğitim reformunu hayata geçirirken, bir taraftan Rus İmparatorluğu'na karşı, diğer taraftan ise kendi halkının çağdaş eğitimi onaylamayan muhafazakar kesimlerine karşı bir mücadele vermiştir. 1905'ten sonra, bu tarihe kadar ilk mektep düzeyinde gerçekleştirilen eğitim reformunun bir uzantısı olarak orta dereceli Müslüman mektepleri; yani, rüştiyeler açılmaya başlanmıştır. Özellikle rüştiyelerin açıldığı dönemde gelişmesi hızlanan ve giderek yayılan Türklük bilinci, Rusya Müslümanlarının yakınlaşmaya başlaması ve Türkiye ile geliştirilen yakın ilişkiler Rusya'yı rahatsız etmiş ve eğitim reformunu baltalamaya itmiştir. Rusya'nın eğitim reformundan duyduğu endişeyi gösteren en önemli örnek-

lerden biri, 1910 yılında bütün rüştiyeleri kapatma kararı almasıdır (Kırımlı, 2002). Günümüze baktığımızda da, benzer bir şekilde vatana dönüşün ardından açılmaya başlanan Milli Mektepler, Kırım Tatar aydınlarının çabalarıyla gerçekleşmekte ve Ukrayna hükümetinin yanı sıra kendi halklarıyla da bir mücadele içine girmelerini gerektirmektedir. Ukrayna hükümetini ve Kırım'daki Rus nüfusun fazlalığı nedeniyle Rusya'yı endişelendiren en önemli neden, Kırım Tatar Milli Hareketinin bağımsızlık talep etme ihtimalidir. Bu konudaki endişeler, gerek Kırım'daki Rus ve Ukrainerin, gerek Ukrayna devletinin Kırım Tatar Milli Meclisi ve Hareketine yönelik olumsuz bir tavır almalarına neden olmaktadır. Şüphesiz ki, söz konusu olumsuz yaklaşım milliyetçiliği körükleyen bir unsur olarak değerlendirildiğinden Milli Mekteplere de yöneltilmektedir. Yukarıda yer verilen alıntılardan da anlaşılacağı üzere, Milli Mektepler, görüşülen Rus ve Ukrainerin bir kısmı tarafından milliyetçiliği körükleyen kurumlar olarak değerlendirilmekte ve bu bağlamda Kırım'ın bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Milli Mekteplerin içinde buldukları mekana ve maddi koşullara ilişkin zorlukların çözümünde Ukrayna hükümetinin isteksiz yaklaşımının kaynağında bu kurumlara ilişkin olumsuz tavır yatmaktadır.

Diğer taraftan, Milli Mekteplerin olanakları ve gelecekleri hakkında endişe duyan Kırım Tatar ailelerinin bir kısmı, daha önce de belirtildiği gibi, çocuklarının eğitimlerine duydukları hassasiyet nedeniyle bu okulları tercih etmemektedirler. Bu bağlamda, Milli Mekteplere her açıdan güvenilmesi ve desteklenmesi için çaba harcayan Kırım Tatar aydınları, halkı bu doğrultuda bilinçlendirmeye yönelik çalışmakta ve Milli Mektepler aracılığı ile ivme kazanacak kültürel canlanma ve milli uyanışın Kırım Tatar toplumunun varlığını koruyabilmesi için bir zorunluluk olduğu fikrini savunmakta ve bu fikri yaymaya çalışmaktadırlar. Adeta, Gaspıralı'nın Kırım Tatar ulemasına karşı verdiği mücadeleyi günümüz aydınları, Rus sistemine güvenen Kırım Tatarlarına karşı vermektedir. Ne var ki, aydınların girişimlerinden rahatsız olan resmi makamlar, aynı Gaspıralı döneminde olduğu gibi, bu çabaların önünü kesmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle, Ukrayna hükümetinin Milli Mekteplerin eksikliklerinin giderilmesindeki isteksiz tutumunu sadece Ukrayna'nın içinde bulunduğu ekonomik zorluklar ile açıklamak mümkün görünmemektedir. Bu tür zorluklara rağmen var olma mücadelesi veren Milli Mekteplerin geleceği, Kırım Tatar halkına olduğu kadar izlenecek devlet politikalarına da bağlıdır ve bu okulların açık kalabilmesi için verdikleri mücadele yukarıda belirtilen görüşler ışığında değerlendirilmelidir.

4.Sonuç

Kırım Tatarları örneği, etnik veya milli kimliğin kültürel kimlikle ve onun önemli bir unsuru olan dile eşitlenemeyeceğini göstermektedir. Ancak, kültürün, etnik ve milli kimliğin inşasını mümkün kılacak malzemeyi sağlayabileceği ve hatta grubun sınırlan-

nı güçlendiren bir etkisi olabileceğini bütünüyle yadsımamak gerekmektedir. Burada savunulan ve saha araştırmasındaki gözlem ve mülakatlara dayanan görüş, Kırım Tatar kültürü ve onun en önemli unsurlarından biri olan dilin iletişimsel düzeyde önemli bir kayba uğramasına ve bazı kültürel pratiklerin gündelik yaşamda uygulanmamasına rağmen, Kırım Tatar etnik ve milli kimliğinin sınırlarının var olmaya devam ettiğidir. Kırım Tatar etnik ve milli kimliğinin sınırlarının sağlamlığı, başta ana dil olmak üzere, kültürel unsurlara atfedilen sembolik değerden güç almaktadır.

Ancak, diğer taraftan, Kırım Tatar aydınlan kimliğinin sınırlarıyla ilgilendikleri kadar, onun kültürel içeriğine de önem vermekte ve aslında makalede savunulan görüşü benimsemeyerek, daha milliyetçi muhafazakar bir perspektiften Kırım Tatar etnik ve milli kimliğini Kırım Tatar kültürü ve dili ile eşitlemektedirler. Bu nedenle, kültürel canlanmayı, Kırım Tatar etnik ve milli kimliğinin devamı için bir zorunluluk olarak görmektedirler. Dolayısıyla, dilin canlandırılması - gerek dilin Türk topluluklarında sahip olduğu önem nedeniyle, gerek milliyet, kimlik ve etnisite tanımlarının dile dayandırıldığı Sovyet sisteminin etkisi ile - büyük önem taşımaktadır. Bunun gerçekleşebilmesinin aracı da Milli Mekteplerdir. Milli Mekteplerin kültürel canlanma ve dilin canlandırılması açısından büyük bir rol üstlendiği ve buna önemli katkıda bulunacağı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak, Milli Mekteplerin geleceğini belirleyecek olan önemli unsurlardan biri, Ukrayna devletinin Milli Mekteplere yönelik izleyeceği politikalarıdır.

Milli Mektepler Kırım Tatar tarihi ışığında ele alınacak olursa, günümüzdeki Milli Mektep kurma çabalarında bir Gaspıralı ruhu olduğunu söylemek mümkündür. Farklı koşullar ve dönemler söz konusu olmakla birlikte, Milli Mektepleri kurmaya çalışan Kırım Tatar aydınlarının temel hedefleri, aynen İsmail Gaspıralı'nın hayata geçirdiği, fakat Sovyet döneminde büyük darbe alan eğitim reformunun da hedeflediği gibi, kültürünü muhafaza etmiş modern bir millet yaratmaktır. Bunu mümkün kılacak en önemli araç ise milli ve çağdaş bir eğitimidir. Tarihten gelen bu ruhun, Kırım Tatarlarının vatana dönüşüyle birlikte Milli Mekteplerle canlandırılmaya çalışıldığını söylemek sanırım yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia. (1984). Wilhelm Von Humboldt'ta Dil-Kültür Bağlantısı. İstanbul: Remzi.
- Barth, Fredrik. (1969). Ethnic Groups and Boundaries. Oslo: Johansen & Nielsen Boktrykkeri.
- Cohen, Anthony P. (1985). The Symbolic Construction of Community. New York: Tavistock.
- Cornell, Stephen ve Douglas Hartman. (1998). Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World. California, Pine Forge: Sage Publications.
- Edwards, John. (1985). Language, Society and Identity. Oxford: Basil Blackwell.

- Fishman, J.A.. (1989). Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, J.A.. (1991). Reversing Language Shift. Clevedon: Multilingual Matters.
- Gans, Herbert. J.. (1979). "Symbolic Ethnicity: the Future of Ethnic Groups and Cultures in America", ETHNIC AND RACIAL STUDIES. 2 (1) : 9-17.
- Gellner, Ernest. (1983). Nations and Nationalism. Oxford: Blackwell
- Hayruddinov M. A. ve S.M. Useynov. (2001). Etiket Kırmiskih Tatar. Simferopol: Sonat.
- Hirsch, Francine. (1997). "The Soviet Union as a Work-in-Progress: Ethnographers and the Category Nationality in the 1926,1937 and 1939 Censuses", SLAVIC REVIEW. 56 (2): 252-278.
- Hobsbawm, Eric ve Terence Ranger (eds). (1983). The Invention of Tradition. Cambridge-Cambridge University Press.
- [Http://www.vatankirim.net/tatarca.asp](http://www.vatankirim.net/tatarca.asp)
- Kırımlı, Hakan. (1996). Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kırımlı, Hakan. (2002). "Türk Dünyasını Silkeleyen Adam - Gaspıralı". EMEL'İMİZ KIRIM, 9-10 (36-40): 24-29.
- Nagel, John. (1994). "Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture", SOCIAL PROBLEMS. 41(1): 152-175
- Smith, Anthony D. (1981). The Ethnic Revival. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Anthony D. (1991). National Identity. London: Penguin Books.
- Tishkov, Valery. (1997). Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union - The Mind Aflame. London: Sage Publications.
- Williams, Brian Glynn. (2001). "The Ethnogenesis of the Crimean Tatars: An Historical Reinterpretation", JRAS, Series 3: 329-348

